

РОЗДІЛ 4

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 930(470)+94(470)«1991-2011»

С. Я. ГРИЦАЙ

м. Київ

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ (1991–2011 рр.)

В статті проаналізовано стан наукової розробки питання трансформації соціальної політики Російської Федерації в період 1991–2011 рр. Автор зосередила основну увагу на історіографії таких питань, як особливості модернізації соціальної сфери на різних етапах становлення Російської Федерації, роль держави у проведенні демократичних реформ в процесі побудови соціального економічно розвинутого суспільства.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна держава, соціальні інститути, трансформація суспільства, соціальні групи.

Важливим напрямком діяльності держави є соціальна політика, яка сформувалась як історичне явище в ХХ столітті. В останні десятиліття посилюється інтерес наукових шкіл та інститутів до вивчення соціальної проблематики. Соціально-економічні трансформації російського суспільства наприкінці ХХ – початку ХХІ століття сприяли розвитку соціальних дисциплін в науці і дослідженню соціальних процесів, зокрема розробці сучасної теорії і практики соціального управління.

В сучасній науці поняття соціальної політики осмислюється дослідниками в контексті реалізації соціальних функцій держави та посилення соціальної складової суспільних відносин. Російський науковець М. Волгін визначає соціальну політику через призму найважливіших суспільних процесів: «Соціальна політика – це взаємовідносини соціальних груп з приводу збереження та зміни соціального становища населення в цілому і таких, що складають його, класів, верств, соціально-професійних груп, соціальних, соціально-демографічних спільнот (сім'ї, народи, населення регіонів, міст, селищ) [1, 21–22]. В першій у російській літературі енцикло-

лопедії термінів і понять соціальної політики М. Волгін виокремлює наступні її види в залежності від суб'єкта політики – соціальна політика в організації (корпорації), соціальна політика в перехідному російському суспільстві, соціальна політика в регіоні, соціальна політика корпоративна і соціальна політика органів місцевого самоврядування [2].

Український вчений В. Скуратівський теж підходить до розуміння соціальної політики як багатоаспектного суспільного явища: «Соціальна політика – це суспільний феномен, що поєднує різноманітні багатофакторні складові: конституційно-правові, інституціональні, управлінські регулятивні і саморегулятивні, глобальні, національні, державні, наддержавні, громадські, гуманістичні, праксеологічні (ціннісні), комунікативні та ін.» [3, 5]. З позицій автора критерії соціальної політики розкриваються в процесі вивчення її історичного становлення та оптимального функціонування в умовах певної суспільно-економічної системи. С. Смирнов і Т. Сидорина концептуалізують поняття соціальної політики як складової держави: «Соціальна політика являє собою сукупність

прийнятих органами державного управління, роботодавцями, профспілковими та іншими суспільно-політичними структурами (суб'єктами соціальної політики) рішень, що враховують громадську думку, і спрямованих на формування соціальної стратегії держави з метою розвитку суспільства, створення суспільно прийнятних соціальних умов для реалізації можливостей і потреб членів суспільства (об'єктів соціальної політики), підвищення рівня і якості життя, а також заходів щодо практичного здійснення цих рішень» [4, 12].

Серед сучасних підходів до формування соціальної політики багато вчених схильні пізнавати даний феномен через багатомірність соціальної держави, виокремлення принципів і пріоритетів як основоположних напрямків діяльності держави і суспільства з вирішення поставлених соціальних проблем. З точки зору Є. Холостової: «Соціальна політика – це сукупність ідеологічних уявлень суспільства і держави про цілі соціального розвитку та діяльність по досягненню соціальних показників, що відповідають цим цілям» [5, 34].

Український правознавець О. Ярошенко, з'ясовуючи роль держави в соціальній політиці, розрізняє два основні підходи. В поглядах прибічників першого підходу держава виконує організаційні функції, регламентуючи порядок відносин соціальних груп, коли реалізація соціальної політики здійснюється через систему державних заходів, спрямованих на зміну умов життя та життєвого рівня певних соціальних груп. Для другого підходу властивою є включеність людини в суспільство, «держава не відбирає у громадян і соціальних груп їх суспільної суб'єктивності, а тому не культивує патерналістських форм державної соціальної політики; держава утворює простір для суспільних можливостей, захищених від свавілля приватної сили, від руйнівного впливу ситуативної переваги сил на відносини соціальних груп із протилежними інтересами» [6, 61].

Крім того, процеси модернізації соціально-економічної сфери дозволяють диференціювати соціальну політику в залежності від умов її реалізації: 1) в період стабільного розвитку суспільства соціальна політика забезпе-

чує підтримку нормальної життєдіяльності населення; 2) під час фінансових криз і економічного спаду заходи держави в сфері соціальної політики спрямовані на зменшення негативних наслідків в системі трудових відносин та соціального забезпечення населення.

Отже, соціальна політика реалізується суб'єктами, до яких відносять – державу, інститути громадянського суспільства, корпорації (підприємства, організації), людину. Задекларована мета всіх учасників соціальних відносин – досягти стандартів, які б забезпечили достойне життя кожного громадянина.

Зміна суспільно-економічної формації в країнах колишнього СРСР на початку 1990-х рр. стала поворотним моментом для перегляду домінуючої в наукових дослідженнях теорії про патерналістську роль держави в системі соціального забезпечення населення. Важливим етапом в історіографії досліджуваної проблеми є період перебудови (1985–1991 рр.) в Росії. Саме в цей час на фоні політизації суспільства і значного загострення соціальних проблем серед основної маси населення були зроблені спроби перегляду соціалістичних основ соціальної політики держави. Ф. Бородкін, О. Меньшова, К. Микульський, М. Михальченко, Ю. Ольсевич, Ю. Пахомов прагнули відійти від ідеологічних стереотипів розуміння соціальної політики, виробити нові підходи до вивчення соціальних проблем, що замовчувались в радянській період і стали актуальними на рівні соціогенезу в період перебудови.

Підаючи аналізу існуючий в Росії масив наукової літератури, присвяченої основам соціальної політики та розробці її теоретико-методологічних і практичних питань, слід сказати, що до перших фундаментальних видань в цій сфері належить підручник М. Волгіна [6]. Російський вчений визначив зміст і сутність сучасної соціальної політики, надав обґрунтування таким галузям соціальної сфери як освіта, охорона здоров'я, культура, житлово-комунальне господарство, туризм, фізкультура, спорт, соціальний захист, його розробки в сфері соціально-трудова відносин, демографічних і міграційних процесів стали основою для подальших наукових досліджень.

Концептуальні підходи до вивчення сучасної соціальної політики Росії, аналіз системного вивчення соціальних процесів, мета і завдання соціальної політики в умовах нарощування економічного потенціалу держави викладені в роботах О. Аверина, І. Денисової, В. Жукова, Я. Журавльова, Л. Константинова, І. Ларіонова, Г. Морозової, В. Парамонова, С. Смирнова.

Вагомий внесок в питання розробки основних принципів і категорій соціальної політики сучасної Росії, ролі демографічних та етнографічних аспектів в системі соціальних відносин було здійснено в книзі О. Холостової і Г. Клімантової [7]. Російський вчений О. Рождественський [8] зосередив увагу на проблемі еволюції теоретичних підходів в соціальній сфері, перспективах реалізації її пріоритетних завдань, в той час як в дослідженнях Р. Грінберга і Т. Чубарова [9] висвітлюються сучасні тенденції теорії та методології соціальних проблем. В монографії «Сучасна соціальна політика: можливості й обмеження» І. Григор'єва [10] дає теоретичне обґрунтування процесам взаємодії основних суб'єктів соціальної політики – держави, громадянського суспільства і людини в умовах соціально-економічних трансформацій. Теоретичні аспекти політики Росії в соціальній сфері, проблеми модернізації таких галузей як освіта, охорона здоров'я та житлова політика, поліпшення якості життя людей досліджуються в колективному збірнику «Соціальна політика в контексті «нормативної теорії держави» [11].

Соціальна політика як складний і багатогранний процес, в якому зафіксовані й відображені тенденції політичних сил, державних структур, великого і середнього бізнесу щодо формування системи розподілу економічних ресурсів для забезпечення переважної більшості населення та окремих його категорій на певних історичних зрізах, знайшла відображення в монографіях М. Альшиної, Е. Гонтмахера і Н. Зубаревич. Зміни в соціальній структурі російського суспільства представлені через призму реалізації напрямків соціальної політики органами державної влади на федеральному і регіональному рівнях основних.

Фінансування соціальної політики Російської Федерації є прерогативою держави, оскільки держава несе відповідальність за соціальний захист населення, рівень соціального забезпечення кожного громадянина, утримання інфраструктури таких сфер як освіта, охорона здоров'я, забезпечення житлом, встановлює стандарти надання соціальних послуг, системи соціальних пільг, нормативи в системі пенсійного забезпечення і реалізує на практиці принципи соціальної справедливості. Саме тому, державна фінансова політика в соціальній сфері становить невід'ємну складову наукових досліджень російських вчених. До класичних робіт в цій сфері належать монографії російського дослідника В. Роїка [12], в яких дається комплексна оцінка соціальної складової федерального, регіонального і місцевого бюджетів, державних позабюджетних фондів, висвітлюються питання бюджетного процесу та організації системи соціального страхування, розподілу витрат в соціальній сфері. Г. Лазарева, Т. Романова, Т. Сорокіна, Е. Фаєрман, Т. Харитонова, Л. Хусайнова, Л. Юрганова зробили суттєвий внесок в розробку питань, що стосуються особливостей бюджетного фінансування галузей соціальної сфери, вдосконалення теоретичних підходів, методик та механізмів фінансового забезпечення населення в регіонах Росії. Окремі питання теорії і практики соціального страхування як особливого інституту соціального захисту розкриті в роботах В. Павлюченка [13], фінансова система державного пенсійного страхування розглянута у виданні А. Соловйова [14].

Питання державного управління соціальною сферою, зокрема на регіональному і муніципальному рівнях, представлені в ряді робіт російських вчених. Основні теоретико-методологічні та практичні положення даного напрямку дослідження викладені в роботах О. Аверина, А. Александрової, Т. Вернигори, Л. Никонової. Питання формування і реалізації соціальної політики в регіонах Російської Федерації досліджували І. Васил'єв, Т. Галіцина, Г. Старостенко, М. Фещенко.

В дослідженнях останнього десятиріччя російські вчені прагнуть визначити роль людського капіталу в системі соціального

розвитку держави. В наукових виданнях Р. Гутнова, Л. Згонник, О. Легчакова, О. Лосевої, Н. Плискевич, О. Полякова, Т. Ромащенко, Р. Шафеева людський капітал вивчається в контексті переходу до інноваційної моделі, основна увага сконцентрована навколо розробки сучасних теоретичних і концептуальних засад формування та управління людськими ресурсами в умовах модернізації соціальної політики та підготовки національних доктринальних документів щодо оптимізації людського капіталу в системі соціально-економічних відносин.

Основу правових питань дослідження соціальної політики становлять наукові роботи, які присвячені комплексному дослідженню теоретичних і практичних проблем захисту соціальних прав людини, до яких належать право на працю, освіту, медичну допомогу, соціальний захист, пенсійне забезпечення. Т. Апостолова і М. Гриценко [15] присвятили свої роботи теоретичному обґрунтуванню правових відносин у соціальній сфері та правовим механізмам реалізації соціальної політики. Значна частина наукових досліджень присвячена праву соціального забезпечення, серед яких можна назвати підручники М. Буянової і О. Доброхотової [16], правовим основам пенсійної системи – А. Шафигуллин [17], сімейному праву – Л. Пчелинцева [18].

Регулювання соціально-трудова відносин в умовах побудови індустріального суспільства в сучасній Росії, теоретичні і практичні основи положення про працю, ринок праці, державна політика зайнятості населення, діяльність органів державного управління в сфері праці викладені в дослідженнях російських вчених В. Багдасаряна, В. Гриценко, А. Кашепова, І. Колесника, С. Сулакшина, С. Труніна, П. Шлендера і таких українських вчених як О. Жадан, Є. Качан, С. Мельник, Л. Михайлова.

Побудова соціальної держави в Росії, розробка її концептуальних основ висвітлюються в роботах М. Гриценка [19], використання досвіду зарубіжних країн в будівництві соціальної держави, підвищення рівня життя населення, модернізація соціального захисту, страхування та сфери послуг як факторів підвищення соціальних стандартів життя, поси-

лення ролі соціального партнерства досліджуються в трудах М. Волгіна, С. Калашнікова, С. Харлової.

Основи соціального партнерства і роль профспілок в реалізації соціально-трудова відносин та прав найманих працівників досліджували О. Золотов, В. Міхеєв, А. Сурков, А. Чернишов.

В умовах побудови Російської Федерації як самостійної держави дослідження соціальної політики вченими та науковими колективами спочатку відбувалося в контексті переосмислення економічних і політичних трансформацій в суспільстві, вивчення досвіду зарубіжних країн. В наукових роботах економістів, юристів, політологів, філософів соціальна сфера розглядалася у взаємодії з іншими сферами суспільного життя, а соціальна політика поставала емпіричним виразом більш складних ринкових відносин.

Перші ґрунтовні дослідження соціальної політики, що стали передумовою для виділення її в самостійну галузь наукового знання, були здійсненні російськими істориками в другій половині 90-х рр. ХХ століття. В 1997 р. представник московської школи соціальної роботи М. Фірсов захистив першу в Росії докторську дисертацію з історії соціальної роботи «Соціальна робота в Росії: теорія, історія, суспільна практика» [20]. Наукові дослідження саратовської соціологічної школи суттєво розширили діапазон історичних досліджень соціальної політики в умовах модернізації ринкової економіки. Зокрема, в 1998 р. О. Олейникова і С. Наумов [21] захистили докторські дисертації, а в 1999 р. – О. Кувшинова [21] кандидатську дисертацію, в яких становлення соціальної політики і формування її механізмів розглядається на тлі історичних подій та суспільних змін протягом 80–90-х рр. ХХ століття.

В науковій роботі Б. Зумакулова «Державна соціальна політика і особливості її реалізації в суб'єктах Російської Федерації в умовах трансформації суспільства, 80–90-і рр.» автор визначає недоліки, що існують в дослідженні соціальної політики. Зокрема, він говорить про відсутність теоретично обґрунтованої бази, термінологічну невизначеність, відсутність взаємозв'язку соціальних

прагнень з компонентами соціальної політики в умовах реформування російського суспільства. Водночас подано розгорнутий аналіз історичних витоків та традицій соціальної допомоги протягом існування Російської держави. В сучасних умовах тільки конституційність може виступати гарантом соціальних реформ, а для їх забезпечення і підвищення соціальної мобільності всіх груп населення потрібно формувати нову концепцію соціальної політики [22].

Необхідність впровадження ефективних соціально-економічних стратегій на рівні держави сприяла зростанню в наукових колах Російської Федерації інтересу до розробки нових підходів щодо вирішення соціальних проблем. В академічних дослідженнях соціальної політики все більша увага приділяється становищу людини в суспільстві в період реформ, її трудовому потенціалу, впливу соціальної складової на розвиток громадянського суспільства. В докторській дисертації І. Лавриненка соціальний захист населення досліджується через взаємодію державних органів і громадських об'єднань, опрацьовуються питання кадрового забезпечення реалізації соціальної політики в умовах трансформації соціально-економічної системи, визначаються етапи соціальних зрушень в умовах економічної кризи. Вказуючи на багатоваріантність трактування терміну «соціальна політика» в науковій літературі, автор пропонує розглядати її як «діяльність з управління соціальною сферою суспільства, що покликана забезпечити життя і відтворення нових поколінь, створити передумови для стабільності і розвитку суспільної системи і гідного життя людей» [23, 18].

В. Луговський в науковій роботі «Розробка і реалізація державної соціальної політики Російської Федерації в 90-і роки ХХ ст.» [24] через критичну оцінку ринкових реформ приходить до висновку, що головною причиною повільного розвитку економіки стало збідніння основної маси росіян. Соціальна політика стала заручницею еkleктичного законодавчого забезпечення. Тільки пенсійне забезпечення на рівні держави вирішувалося відповідно до встановлених норм та правил. В процесі змін соціально-класова

структура суспільства дає можливість по новому оцінити проблему соціальних гарантій щодо реалізації права людини на працю, забезпечення її трудової зайнятості, відтворення трудових ресурсів. Покращення соціального становища населення залежить від проведення державою комплексних заходів по забезпеченню соціального захисту непрацездатного населення, сімейної політики, захисту материнства і дитинства.

Слід зазначити, що науковцями проводилися історичні дослідження щодо реалізації соціальної політики Російської Федерації в різних сферах суспільного життя. В роботі В. Шаяхметової [25] основна увага зосереджена на проблемі формування ліберальної моделі соціального захисту населення та реалізації адресної допомоги населенню в Російській Федерації; О. Дмитриєва [26] аналізує умови пенсійного забезпечення в Росії, соціально-політичну діяльність в сфері захисту материнства і дитинства, реформування інституту охорони здоров'я; С. Нікітін вивчає питання здоров'я нації, зокрема фізичної культури і спорту, а також зміни в демографічній ситуації і її місце в історичному розвитку Росії [27].

Соціальні суперечності в російському суспільстві, їх роль і місце в економічних, політичних і громадських процесах, пошук вирішення назрілих проблем в державі для створення сприятливих умов життя громадян Росії досліджуються в науковій роботі В. Калмикова «Соціальна політика в умовах трансформації суспільно-політичної системи і економічної реформи в Росії, 1991–2004 рр.» [28]. Автор зосередив увагу на питаннях побудови соціальної держави в Російській Федерації, програмах соціальних реформ, ролі політичних партій в формуванні основних засад соціальної політики, політиці праці і трудових відносин в умовах переходу до ринкових відносин. Прорахунки в соціальній політиці носили як об'єктивний (залежність від нових ринкових відносин), так і суб'єктивний (прорахунки законодавчої і виконавчої влади) характер. Аналіз історичного досвіду дав можливість зробити висновок, що найбільш перспективною для російського суспільства є модель побудови соціально орієнтованого

типу економіки. В умовах ринкових перетворень в Росії почала формуватися принципово нова система соціального партнерства, основою базою якої стали двосторонні і тристоронні комісії для узгодження дій роботодавців і робітників, розширені на законодавчому рівні права і можливості профспілок. Соціальна політика не може зводитися на державному рівні до соціального захисту населення, вона є потужним мотиватором в сфері трудової діяльності в умовах ринкової економіки.

Сформована на початку 1990-х рр. у Росії система соціального захисту населення спочатку обмежувалася наданням соціальної підтримки малозабезпеченим верствам населення і в подальшому зазнала суттєвих змін за рахунок державних ініціатив та перегляду норм і правил соціальної діяльності. Починаючи з 2000-х рр. позитивні зрушення в роботі органів соціального захисту варто розглядати в контексті проголошення керівництвом Російської Федерації принципу соціальної стабілізації. Історія питання розвитку і становлення інституту соціального захисту в Російській Федерації висвітлюється в наукових роботах О. Свистової і І. Уварової [29].

В другій половині 2000-х рр. суттєво змінюється історико-теоретична база наукових досліджень соціальної політики. Передумовою для появи нових підходів до вивчення соціальної політики стали накопичений досвід в системі розбудови соціальних інститутів, сформована державна стратегія і бачення перспектив соціального змісту суспільних відносин Росії.

К. Іванов робить спробу дослідити державну соціальну політику Російської Федерації в контексті відтворення соціально-економічних процесів. Значне місце він відводить вивченню співвідношення прагнень і можливостей виконавчої та законодавчої гілок влади. Приватизація і деформація соціальної сфери, специфіка економічних процесів у перехідний період аналізуються з урахуванням конкретних концепцій соціального розвитку Росії. Проблема функціонування соціальної політики Росії в її історичному контексті аналізується із застосуванням теорії інституційних матриць [30].

Я. Шабанов [31] проводить системне дослідження еволюції державної соціальної політики Російської Федерації в період переходу від соціалістичної до ринкової моделі економіки. Він робить висновок, що комерційні і громадські структури не можуть замінювати функції держави в проведенні соціальної політики, оскільки ринкові відносини не гарантують справедливого розподілу суспільних благ. В сучасних умовах зрушення мають проходити в напрямку адаптації соціальних груп до нових умов. Наряду з історичним дослідженням таких сфер соціальної політики як охорона здоров'я, проблеми сім'ї, житлова політика, питання культури, автор звертається до аналізу рівня життя населення Росії як інтегрального показника ефективності соціальної політики.

Значний інтерес становить наукова робота І. Григор'євої, в якій досліджуються питання взаємодії держави, суспільства і людини в соціальній політиці. Внаслідок соціально-економічних змін впродовж 1990-х рр. в Росії сформувалося квазідемократичне суспільство і соціальна політика зазнала радикальних змін. Майнова диференціація спричинила соціальне розшарування суспільства, поділ населення на багатих та збіднілі верстви, що поповнилися працездатною часткою громадян. Всі спроби частково трансформувати універсальну модель соціальної політики держави і перейти до адресної допомоги населенню були неефективними, тому виникла потреба розробки нової концепції соціальної політики, яка б поєднувала традиційні підходи соціального захисту з політикою розвитку людини. Автор пропонує розглядати соціальну політику як засіб координації взаємодій держави, економіки, громадянського суспільства і людини, а також зосередити основну увагу на самоорганізації суспільства і включенні населення у вирішення соціальних проблем, зокрема на локальному рівні, задіявши місцеве самоуправління і громадські організації. Для держави пріоритетними мають стати інтереси працюючого населення, покращення умов найманої праці і рівня оплати працівників. Налагодження діалогу між бізнесом і державою суттєво вплине на зростання соціальної відповідальності підприємців.

І. Григор'єва відстоює наукову тезу: «Основною формою допомоги держави населенню повинна стати підтримка розширення різних форм зайнятості, включаючи само зайнятість, зайнятість у громадському секторі, структурах взаємодопомоги, обміну послугами і т.п. Необхідні державна підтримка безприбуткової «економіки третього сектора» і розвиток соціального обслуговування силами «третього сектора» і волонтерів» [32].

Одним з небагатьох здійснених в Україні наукових досліджень в сфері соціальної політики Росії є робота В. Шульги [33] щодо організаційно-педагогічної діяльності соціальних служб для молоді в Російській Федерації. Питання українсько-російського прикордонного співробітництва, міграційної політики та побудови соціальної правової держави в посттоталітарних суспільствах України і Росії стали об'єктом наукового дослідження С. Вовк, Н. Самойленко, В. Євдокимова.

Отже, аналіз стану наукових досліджень з даної проблематики показав, що систематизація і узагальнення процесів соціальної трансформації суспільства в Російській Федерації ґрунтувалися як на емпіричному досвіді, так і на концептуальних підходах щодо впровадження нових систем державного управління в соціальній сфері, розширенні доступу профспілок і громадських організацій до захисту соціальних прав громадян. Роль і функції суб'єктів соціальної політики Росії на різних історичних етапах відповідали об'єктивним потребам суспільства, що було продиктовано загальною необхідністю залучення їх до модернізації соціально-трудових відносин.

Список використаних джерел

1. Социальная политика : учебник / под общ. ред. Н. А. Волгина. — М. : Экзамен, 2003. — 736 с.
2. Социальная политика. Энциклопедия / под ред. д. э. н., проф. Н. А. Волгина и д. ф. н., проф. Т. С. Сулимовой. — М. : Альфа-Пресс, 2006. — 416 с.
3. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики : навч. посіб. / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. — К. : МАУП, 2002. — 200 с.
4. Смирнов С. Н. Социальная политика: учебник [Электронный ресурс] / С. Н. Смирнов, Т. Ю. Сидорина. — М. : ГУ-ВШЭ, 2003. — 20 а.л. — Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/text/19291279.html>.
5. Социальная политика : учебник для бакалавров / под ред. Е. И. Холостовой, Г. И. Климантовой. — М. : Издательство Юрайт, 2012. — 367 с.
6. Ярошенко О. М. Місце та роль соціальної держави у соціально-трудовій сфері / О. М. Ярошенко // Єдність і диференціація трудового права та права

- соціального забезпечення : матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листопада 2014 р.) ; за заг. ред. К. Ю. Мельника. — Х. : ХНУВС, 2014. — 324 с.
7. Волгин Н. А. Социальная политика : учебник / под общ. ред. Н. А. Волгина. — М. : Экзамен, 2003. — 736 с.
  8. Социальная политика : учебник для бакалавров / под ред. Е. И. Холостовой, Г. И. Климантовой. — М. : Издательство Юрайт, 2012. — 367 с.
  9. Рождественский А. В. Социальная сфера: эволюция теоретических подходов, методология и перспектива / А. В. Рождественский. — М. : Гелиос АРВ, 2009.
  10. Теория и методология исследований социальных проблем / отв. ред. Р. С. Гринберг, Т. В. Чубарова. — М. : Наука, 2005. — 189 с.
  11. Григорьева И. А. Современная социальная политика: возможности и ограничения : монография / И. А. Григорьева. — СПб. : ЛГУ, 2011. — 304 с.
  12. Социальная политика в контексте «нормативной теории государства» [Электронный ресурс] / Под общей ред. проф. А. Я. Рубинштейна. — М. : Институт экономики РАН, 2009. — 343 с. — Режим доступа : http://ecsocman.hse.ru/data/2010/04/02/1210285674/soc_rubi_A4_fin.pdf.
  13. Роик В. Д. Основы социального страхования / В. Д. Роик. — М. : Анкил, 2005. — 256 с. ; Роик В. Д. Социальный бюджет России: содержание, структура и методы оценки / В. Д. Роик. — М. : РАГС, 2008. — 236 с.
  14. Павлюченко В. Г. Социальное страхование: учебное пособие / В. Г. Павлюченко. — М. : Дашков и К, 2007. — 412 с.
  15. Соловьев А. К. Финансовая система государственного пенсионного страхования в России / А. К. Соловьев. — М. : Финансы и статистика, 2001. — 496 с.
  16. Апостолова Т. М. Социальная политика и правовые механизмы ее реализации: учебное пособие / Т. М. Апостолова, Н. Р. Косевич. — М. : ВЛАДОС, 2008. — 478 с. ; Гриценко М. В. Теория государства и права : учебник / М. В. Гриценко. — М. : Академия, 2013.
  17. Право социального обеспечения России: учебник / М. О. Буянова [и др.]; под ред. К. Н. Гусова. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : ТК Велби; Проспект, 2008. — 640 с. ; Право социального обеспечения России: учебник / Е. Н. Доброхотова [и др.]; под ред. М. В. Филипповой. — М. : Юристъ, 2006. — 446 с.
  18. Правовые основы пенсионной системы Российской Федерации: учебное пособие / А. Р. Шафигуллин [и др.]. — Ростов-н/Д. : Феникс, 2007. — 320 с.
  19. Пчелинцева Л. М. Семейное право России: учебник / Л. М. Пчелинцева. — 5-е изд., перераб. — М. : Норма, 2007. — 704 с.
  20. Основы социального государства : учебник / Н. Н. Гриценко [и др.]; под общ. ред. Н. Н. Гриценко. — М. : АТИСО, 2012. — 464 с. ; Гриценко Н. Н. Концепция социального государства Российской Федерации / Н. Н. Гриценко // Уровень жизни населения регионов России. — 2005. — № 8—9. — С. 22—37.
  21. Фирсов М. В. Социальная работа в России; теория, история, общественная практика. — М. : Союз, 1996. — 448 с.
  22. Олейникова Е. Г. Опыт решения социальных проблем и социальные ориентиры российского об-

- щества на пути к рыночной экономике, 1980–1996 гг. : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02 / Олейникова Е. Г. — Саратов, 1998. — 443 с. ; Наумов С. Ю. Социальная политика в условиях модернизации политической и экономической системы России в 80-х–90-х годах XX столетия : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02 / Наумов С. Ю. — Саратов, 1998 ; Кувшинова Е. Е. Формирование механизма социальной политики в Российской Федерации: тенденции и противоречия, 1990 г.: дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Кувшинова Е. Е. — Саратов, 1999. — 293 с.
23. Зумакулов Б. М. Государственная социальная политика и особенности ее реализации в субъектах Российской Федерации в условиях трансформации общества, 80–90-е гг. : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02 / Зумакулов Б. М. — М., 1998. — 407 с.
24. Лаврененко И. М. Государственная социальная политика Российской Федерации : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02 / Лаврененко И. М. — М., 2000. — 392 с.
25. Луговский В. А. Разработка и реализация государственной социальной политики Российской Федерации в 90-е годы XX в. : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02 / Луговский В. А. — М., 2003. — 459 с.
26. Шаяхметова В. Р. Изменение концепции социальной защиты населения в СССР и Российской Федерации : 1985–1999 гг. : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Шаяхметова В. Р. — Пермь, 2003. — 212 с.
27. Дмитриева О. А. Становление и развитие социальной политики в Российской Федерации (конец XX – начало XXI вв.) : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Дмитриева О. А. — Курск, 2004. — 273 с.
28. Никитин С. Ф. История разработки и реализации государственной социальной политики Российской Федерации : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Никитин С. Ф. — Воронеж, 2005. — 370 с.
29. Калмыков В. В. Социальная политика в условиях трансформации общественно-политической системы и экономической реформы в России, 1991–2004 годы : автореф. дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02 / Калмыков В. В. — М., 2005. — 45 с.
30. Свистова Е. Б. История организации и деятельности служб и учреждений социальной защиты населения Российской Федерации в 1991–2000 гг. : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Свистова Е. Б. — Воронеж, 2006. — 206 с. ; Уварова И. А. Деятельность органов социальной защиты населения Российской Федерации в условиях системных реформ : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02 / Уварова И. А. — М., 2008. — 356 с.
31. Иванов К. В. Государственная социальная политика Российской Федерации в 1991–1999 гг. : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Иванов К. В. ; Орлов. гос. ун-т. — М., 2009. — 262 с.
32. Шабанов Я. В. Социальная политика Российского государства и ее приоритеты (1990–2000-е гг.) : автореф. дис. ... д-ра ист. наук, 07.00.02 / Я. В. Шабанов. — Саратов, 2011. — 43 с.
33. Григорьева И. А. Социальная политика: взаимодействие государства, общества и человека : дис. ... д-ра соц. наук : 22.00.04 / Григорьева И. А. ; С.-Петербург. гос. ун-т. — СПб., 2005. — 460 с.
34. Шульга В. В. Організаційно-педагогічна діяльність соціальних служб для молоді в Російській Федерації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Шульга В. В. ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2006. — 20 с.

S. GRYTSAI
Kiev

THE STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT RESEARCH PROBLEM OF TRANSFORMATION THE SOCIAL POLICY OF THE RUSSIAN FEDERATION (1991–2011)

The article analyzes the state of scientific development issue of transformation of social policy of the Russian Federation in 1991–2011 years. The author focuses on the historiography of issues such as features of the modernization social services at different stages of the Russian Federation, the state's role in carrying out democratic reforms in the process of building social and economic development of society.

Keywords: social policy, welfare state, social institutions, the transformation of society, social groups.

С. Я. ГРИЦАЙ
г. Киев

СОСТОЯНИЕ НАУЧНОЙ РАЗРАБОТКИ ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ТРАНСФОРМАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ (1991–2011 гг.)

В статье анализируется состояние научной разработки вопроса трансформации социальной политики Российской Федерации в период 1991–2011 гг. Основное внимание автор уделяет историографии таких вопросов как особенности модернизации социальной сферы на разных этапах становления Российской Федерации, роль государства в проведении демократических реформ в процессе построения социального экономически развитого общества.

Ключевые слова: социальная политика, социальное государство, социальные институты, трансформация общества, социальные группы.

Стаття надійшла до редколегії 20.03.2015 р.